

RAPPORT
om verksamheten i den rysk-svenska arbetsgruppen för
fastställande av Raoul Wallenbergs öde
(1991 - 2000)

Den rysk-svenska (ursprungligen den sovjetisk-svenska) arbetsgruppen för fastställande av R Wallenbergs öde bildades 1991 efter beslut av de båda statsledningarna.

Raoul Gustav Wallenberg (1912 - 1947) var medlem av en inflytelserik svensk familj, vilken åtnjöt auktoritet i regerings-, politiska och finansskretsar inte endast i sitt eget land, utan även utomlands, däribland i USA och Tyskland. 9 juli 1944 anlände R Wallenberg till Budapest på ett diplomatpass. Han var sekreterare vid Sveriges diplomatiska legation i Ungern och innehade posten som chef för legationens humanitära avdelning (detta trots att han inte var karriärdiplomat).

Förutom den vanliga verksamheten som legation för sitt land företrädde den svenska legationen i Budapest under kriget en rad stater, däribland SSSR (1). Samtidigt bistod den personer av judisk nationalitet med att organisera deras utresa ur Ungern. Det var i huvudsak den humanitära avdelningen vid legationen och den svenska Röda Kors-avdelningen som ägnade sig åt denna fråga. Det var just för att intensivifiera arbetet i den här frågan som R Wallenberg sändes till Budapest. Hjälpen till judarna kom att intensivifieras fr o m mars 1944 då de hotades av deportation till Tyskland.

Då R Wallenberg anlant till Budapest upprättade han kontakter i tjänsten och personliga kontakter med ansvariga medarbetare i ungerska regeringskretsar, samt med de tyska säkerhetstjänsterna (Eichman, Schellenberg m fl). Han hade nära kontakter med den amerikanska War Refugee Board med huvudkvarter i Washington. War Refugee Board samarbetade nära med den amerikanska underrättelsetjänsten. Enligt uppgifter i den svenske diplomaten L Bergs bok "Boken som försvann" finansierades R Wallenbergs verksamhet för att rädda judar i huvudsak med medel från det amerikanska judiska samfundet. Fr o m december 1944 begränsades inte hjälpen till de ungerska judarna att gälla endast de med arbets- eller släktanknytning till Sverige, utan kom att bedrivas i massomfattning och omfatta cirka 20 000 personer. Hjälpen bestod i att de erhöll svenska skyddspass, tilldelades platser i speciellt införskaffade svenskhus, försågs med livsmedel samt erhöll sjukvård och annan hjälp.

Enligt vittnesmål lämnade av legationskollegor till R Wallenberg kan det ha hänt att han, eftersom hjälpen till judarna kommit att bli så omfattande, vid ett flertal tillfällen nödgades bryta mot instruktionerna för utfärdande av svenska skyddspass (vilka utfärdades av R Wallenbergs avdelning vid legationen). Detta ledde till att sådana pass kom att utdelas även till flera tyska och ungerska fascister, vilka bedrev fientlig verksamhet mot SSSR (för övrigt blev vissa av dessa tagna som krigsfångar).

Trots de ihållande och bittra striderna begav sig R Wallenberg 13 januari 1945 tillsammans med sin chaufför V Langfelder för att möta de sovjetiska styrkorna - detta utan att ha underrättat legationsledningen.

Någon tillförlitlig information om varför R Wallenberg gjorde detta står inte att finna. Emellertid var hans handlande logiskt samtidigt som det visade på hans läggning - färgad av mod och inte utan äventyrslystnad. De humanitära insatserna för att rädda judar gjordes vid denna tid i en svår politisk situation då hårda strider rasade om staden. Sverige hade inte erkänt Szálas' regering, vilken kommit till makten i december 1944 och vilken fortsatte att samarbeta nära med Tyskland. De svenska diplomaternas diplomatiska status i Budapest var hotad. Det område den svenska legationen var belägen i hade kommit att hamna mellan de två stridande parterna och utsattes för intensiv beskjutning av tyskt och sovjetiskt artilleri. Det var alls inte tryggt att vistas i detta område. Det är inte uteslutet att R Wallenbergs syfte var att förvissa sig om de sovjetiska styrkornas stöd.

I. Bakgrunden till den sovjetiska linjen i ärendet Wallenberg fram till slutet av 80-talet.

I samband med noten från den svenska legationen i Moskva 31 december 1944, vilken innehöll en begäran om att sovjetiska myndigheter skulle ta personalen vid legationen i Budapest under sitt beskydd, meddelade V G Dekanozov, ställföreträdande folkkommissarie för utrikesärenden, i en note 16 januari 1945 från SSSR:s Folkkommissariat för utrikesärenden att "sekreteraren vid den svenska legationen R Wallenberg påträffats på Benczur-gatan" och att sovjetiska militära myndigheter vidtagit åtgärder för "att skydda medborgaren R Wallenberg och hans egendom."

Efter ett par månader började svenskarna att förhöra sig om den svenske diplomatens öde. Frågan restes av officiella företrädare och upprepades ständigt - detta ända upp på högsta statsnivå vid ett samtal mellan sändebudet S Söderblom och I V Stalin 15 juni 1946. I en personlig note från A J Vysjinskij, förste ställföreträdande folkkommissarie för utrikesärenden, till sändebudet R Sohlman daterad 18 augusti 1947, förnekas att R Wallenberg skulle befinna sig i Sovjetunionen samtidigt

som en version utarbetats om att han skulle ha stupat i Budapest under striderna om staden. Med hänvisning till meddelandet från Folkkommisariatet för utrikesärenden från 16 januari 1945 om att den svenske diplomaten skulle ha stått till sovjetiska truppers förfogande påstods det bl a i noten att den förbandsbefälhavare som lämnat informationen härom grundat sig på andrahandsuppgifter samt att denne befälhavare inte varit möjlig att finna. Härvid underströks svårigheterna i att kontrollera meddelandet p g a striderna eftersom armén först 12 februari 1945 intagit staden.

Under andra hälften av 50-talet, i den nya atmosfär som rådde, men även till följd av de ihärdiga framställningarna från det officiella Stockholm och den internationella allmänheten, överlämnade 6 februari 1957 A A Gromyko, förste vice utrikesminister, en minnesanteckning till R Sohlman om resultaten av den kontroll som gjorts av handlingar rörande R Wallenberg. Anteckningen rymde texten ur den rapport A L Smoltsov, överste i sjukvårdstrupperna tillika chef för sanitetsenheten i det inre fängelset (Lubjanka), ställt till V S Abakumov, minister för den statliga säkerheten. I detta dokument, daterat 17 juli 1947, heter det bl a att "den av Er kände internen Wallenberg i natt plötsligt avlidit av allt att döma av en myokardinfarkt."

Minnesanteckningen från 6 februari 1957 fick i kontakterna mellan Sovjetunionen och Sverige namnet Gromykos memorandum. För första gången medgav den sovjetiska regeringen att R Wallenberg befunnit sig i Sovjetunionen, att han hållits fängslad där och att han dött där.

I en svarsnote daterad 19 februari 1957 uttrycker den svenska sidan sin förvåning över de okontrollerade handlingarna från den före detta ministern för den statliga säkerhetens sida samt misstro rörande påståendet om att "samtliga andra dokumentära uppgifter rörande R Wallenbergs vistelse i sovjetiska fängelser förutom den i den sovjetiska regeringens note nämnda rapporten skulle ha förstörts." I noten läggs ansvaret för vad som hänt R Wallenberg på den sovjetiska regeringen.

Efterföljande hänvändelser från den svenska sidan motiveras i regel med att nya vittnesmål framkommit, enligt vilka R Wallenberg inte skall ha dött i Lubjanka-fängelset, utan förflyttats till Vladimir-fängelset och därefter till andra fängelser eller till andra platser där brottslingar hölls.

Under perioden 1945 - 1989 gjorde den svenska sidan över 50 officiella förfrågningar hos den sovjetiska regeringen. Emellertid besvarades dessa av Moskva i samtliga fall med ett oförändrat standard svar rörande R Wallenbergs öde. Innehållet var detsamma som i Gromykos memorandum d v s att frågan var uttömd.

II. Det sovjetisk-svenska samarbetet i R Wallenberg-frågan inleds

Efter de demokratiska förändringar som ägde rum i slutet av 80-talet blev Wallenberg-frågan föremål för en omfattande diskussion i sovjetiska och utländska massmedia. Totalt artiklar publicerades om den svenske diplomatens humanitära verksamhet och olika antaganden om hans öde gjordes.

Det första väsentliga steget mot ett samarbete togs av den svenska sidan 16 oktober 1989 då ett möte ägde rum på SSSR:s Utrikesministerium mellan å ena sidan vice utrikesminister V M Nikiforov och ställföreträdande ordföranden för KGB V P Pirozjkov och å andra sidan släktingar till R Wallenberg och medlemmar i Raoul Wallenberg-föreningen. Till svenskarna överlämnades föremål, vilka förvarats i KGB:s arkiv, nämligen R Wallenbergs diplomatpass, två handlingar utfärdade i hans namn av ungerska myndigheter, hans telefon- och anteckningsbok, utländsk valuta, vilken beslagtogs i samband med gripandet, personliga hygienartiklar, en kopia av den gripnes registreringskort från det inre fängelset (Lubjanka) samt A L Smoltsovs rapport om att den gripne avlidit. Dessa handlingar och föremål hade påträffats i slutet av augusti 1989 i samband med att hyllor i ett arkivförråd skulle bytas ut där gamla blanketter, pärmar, papplådor, mallar, ärendekartonger och pappersartiklar förvarades. 1991, då den sovjetisk-svenska arbetsgruppen inlett sitt arbete, besökte företrädare för den svenska delen av gruppen nämnda förråd i den federala säkerhetstjänstens arkiv på Lubjanka-torget och undersökte då den plats där R Wallenbergs personliga handlingar och föremål påträffats, vilka överlämnats till svenskarna 1989.

25 oktober 1989 vid ett i raden av möten mellan V M Nikiforov, företrädare för KGB och släktingar till R Wallenberg överlämnades till de senare kopior på fjorton arkivhandlingar däribland två handlingar från Ryska Federationens utrikespolitiska arkiv, nämligen nedteckningar av samtal mellan professor A L Mjasnikov och ambassadör G Jarring och professor N Svartz från 1965. I dessa tillbakavisades fru Svartz' påståenden om att den sovjetiske professorn skulle sagt henne att R Wallenberg var vid liv.

6 februari 1990 framhöll H Magnusson, minister vid Sveriges ambassad i Moskva, i ett samtal med V S Babenkov, expert vid SSSR:s Utrikesministeriums Förvaltning för humanitära frågor och frågor rörande de mänskliga rättigheterna, att en granskning av den s k Smoltsov-rapporten vore önskvärd, bl a en analys av papperet den skrivits på och av bläcket den skrivits med. H Magnusson påpekade att R Wallenbergs fingeravtryck saknades på det registerkort som överlämnats till svenskarna samtidigt som det var ett obligatorium för de intagna att lämna

fingeravtryck. Avslutningsvis föreslog den svenske diplomaten att en expertgrupp skulle bildas bestående av sovjetiska och svenska historiker, vilka skulle kunna uppdras att studera relevant arkivmaterial. 7 mars 1990 mottog KGB-ordföranden V A Krjutjkov ambassadör Ö Berner och förklarade sig villig att genomföra en granskning av den s k Smoltsov-rapporten samt att utse en KGB-officer för kontakterna med svenskarna i arkivfrågor.

Detta samtal ledde till att Allunionella vetenskapliga forskningsinstitutet för rättsexpertis vid SSSR:s Justitieministerium på initiativ av KGB i augusti 1990 i närvaro av svenska specialister genomförde en grafologisk och kriminalteknisk undersökning av den s k Smoltsov-rapporten om R Wallenbergs död. Det fastslogs att rapporten var äkta. Senare, i juni 1992, lämnades ett svar till den ryska sidan från Statens kriminaltekniska laboratorium i Sverige om en handstils- och teknisk analys av Smoltsov-rapporten. I undersökningen konstateras att "under undersökningen gjorda iakttaganden talar för att texten i den s k Smoltsov-rapporten är skriven av samma person som skrivit den Smoltsov tillskrivna texten i jämförande material" samt att de sovjetiska forskarnas slutsats "är en fullt rimlig slutsats, vilken laboratoriets egna forskningar inte tillbakavisar."

Företrädare för Raoul Wallenberg-föreningen fortsatte med hänvisning till vittnesmål från en rad vittnen att hävda uppfattningen att "Raoul fortfarande är i livet" (tidningen Komsomolskaja Pravda, 19 januari 1990). Av denna uppfattning var även ledamöter av den internationella kommissionen för efterforskningar av uppgifter om R Wallenbergs öde, vilka hävdade att han skulle kunna ha befunnit sig i Vladimir-fängelset även efter 1947. Antalet personer som "skulle ha sett" den svenske diplomaten och fått höra uppgifter om honom ökade.

Mot den bakgrunden mottogs i Sovjetunionen ledamöter av den internationella kommissionen för efterforskningar av uppgifter om R Wallenbergs öde. Under medverkan av SSSR:s Inrikesministerium besökte de i augusti - oktober 1990 Vladimir-fängelset. De gavs möjlighet att tillsammans med företrädare för Moskva-organisationen Memorial (2) samtala med personer som varit anställda vid denna institution under perioden 1947 - 1972 samt att gå igenom registerkorten för de intagna på fängelset, vilka under angivna år hölls i byggnad nr 2 (cirka 80 000 kort). De gavs även möjlighet att för vidare datorbearbetning scanna av 6 000 kort de själva valt ut. De internationella experternas arbete med dessa kort fortlöper än idag. Parallellt med detta kontrollerade Inrikesministeriet via Myndigheten för registrering av civilstånd vid administrationen för Vladimir stad dödsfall registrerade rörande personer, vilka hållits i Vladimir-fängelset under perioden 1945 - 1958. Inga uppgifter om R Wallenberg påträffades. De svenska experterna gavs möjlighet att studera arkivuppgifter rörande brottmål och personliga ärenden för flera tiotal intagna sovjetmedborgare och

utläningar, vilka under 1940- och 1950-talen hölls i detta och andra fångelser.

III Arbetsgruppens tillkomst och verksamhet

20 oktober 1990 sände SSSR:s utrikesminister E A Sjevardnadze en skrivelse till SSSR:s president M S Gorbatsjov (handlingen iordningställdes med aktivt deltagande av KGB) rörande vidare steg i frågan om R Wallenberg. Skrivelsen innehöll ett förslag om att upprätta en förteckning över relevanta åtgärder att vidta tillsammans med svenskarna för att avföra detta problem från dagordningen för de sovjetisk-svenska relationerna. En av åtgärderna var att genomföra överläggningar i denna fråga mellan å ena sidan ambassadör Ö Berner och R Wallenbergs halvbror G von Dardel och å andra sidan de ställföreträdande cheferna för Utrikesministeriet, KGB och Inrikesministeriet.

Ett sådant möte hölls i Moskva 24 april 1991. Överläggningarna fördes från den sovjetiska sidan av vice utrikesminister V M Nikiforov med deltagande av V F Lebedev, ställföreträdande KGB-ordförande, och L G Sizov, vice inrikesminister. V M Nikiforov underströk att "kärnan i den sovjetiska hållningen i frågan om R Wallenberg" är "att vi, och det är vår gemensamma uppfattning, anser det vara ett ovedersägligt faktum att Wallenberg dog 1947 och att en vidare utredning av hans öde är utsiktslös. Vi värderar högt hans heroiska insatser och hans humanitära verksamhet." Med hänsyn till den svenska sidans frågor rörande R Wallenberg föreslogs att det vidare arbetet skulle bedrivas gemensamt inom ramen för en arbetsgrupp. Ambassadör Ö Berner lämnade sitt stöd till denna idé och i en note från ambassaden 16 maj 1991 lämnar den svenska sidan sitt officiella samtycke till detta förslag. I kontakterna mellan Inrikesministeriet och Sveriges ambassad träffades en överenskommelse om att till arbetsgruppen knyta ansvariga medarbetare vid de båda sidornas utrikes- och inrikesministerier/-departement, säkerhetsmyndigheter och andra rättsvårdande instanser.

Som ett resultat av president M S Gorbatsjovs resa till Norge och Sverige i juni 1991 utfärdades en förordning om åtgärder för en utveckling av relationerna med dessa länder. Utrikesministeriet, KGB och Inrikesministeriet fick i uppdrag att "fortsätta arbetet i ärendet R Wallenberg och ta i beaktande att konsekvent undanröja samtliga tvivel, vilka kan uppkomma hos den svenska sidan, för att bringa definitiv klarhet i denna fråga."

Efter att SSSR upphört att existera och Ryska Federationen utropats fortsatte arbetsgruppen sin verksamhet - nu som en rysk-svensk arbetsgrupp.

Genom en förordning utfärdad 11 april 1992 av Rysslands president B N Jeltsin fick Rysslands Utrikesministerium i

uppdrag att "med deltagande av berörda myndigheter fortsätta arbetet inom ramen för den rysk-svenska arbetsgruppen i syfte att bringa definitiv klarhet i ärendet R Wallenberg."

Statsledningarna för de båda länderna ägnade arbetet i denna grupp spänd uppmärksamhet. I en deklARATION undertecknad av B N Jeltsin och C Bildt 4 februari 1992 hette det att parterna vad gäller ärendet R Wallenberg har för avsikt att "intensifiera det nära samarbetet" genom att studera "materialet i de båda ländernas arkiv."

Gruppens verksamhet diskuterades även i samband med de löpande möten som hölls mellan de båda ländernas utrikesministrar samt i konsultationer mellan det ryska utrikesministeriet och det svenska utrikesdepartementet och vice versa. Vid ett möte mellan utrikesminister I S Ivanov och hans svenska kollega A Lindh i augusti 2000 träffades en överenskommelse om att avsluta gruppens arbete år 2000.

Gruppens första officiella sammanträde hölls 26 september 1991 (3). Totalt har cirka tjugo plenarsammanträden hållits, liksom ett stort antal arbetsmöten i mindre grupper mellan gruppens ordförande och mellan experter från olika myndigheter.

Arbetsgruppens principer. Några frågor uppkom inte om gruppens gemensamma "mandat". Den gemensamma uppfattningen som fanns uttrycktes av R Wallenbergs halvbror Guy von Dardel på gruppens första sammanträde med orden "inte en enda sten, vilken kan dölja spår av R Wallenbergs öde, får lämnas ovänd." Den sovjetiska och senare den ryska sidan utgick från de uppgifter, vilka först satts upp av SSSR:s och senare av Rysslands president, om att tillsammans med den svenska sidan objektivt utreda R Wallenbergs öde och på detta vis undanröja de misshälligheter som varit ett hinder i relationerna mellan våra länder.

En överenskommelse träffades om strukturen och principerna för gruppens arbete. Sammanträden skulle hållas vid behov och efter ömsesidig överenskommelse (d v s på önskemål av endera part). Var och en av parterna kunde ta upp varje fråga den ansåg kunde bidra till ett klarläggande av R Wallenbergs öde. Parterna hade rätt att till gruppens sammanträden inbjuda experter, även oberoende sådana. Arkivstudierna skulle genomföras i enlighet med nationell lagstiftning och då så var möjligt gemensamt. Samtal med vittnen skulle helst hållas med representanter för båda parter. Mellan gruppens sammanträden skulle fortlöpande kontakt hållas mellan ordförandena för gruppens båda parter samt direkta kontakter mellan representanter för statliga myndigheter och institutioner. I princip skulle det vara möjligt att publicera nytt material, vilket påträffats under gruppens arbete, om den andra sidan givits tillfälle att ta del av materialet i förväg. Namnen på de personer, med vilka samtal fördes i ärendet R

Wallenberg, skulle offentliggöras endast om personerna i fråga lämnat sitt samtycke till detta.

Arbetsgruppens allmänna inriktning fastställdes från första början:

1. Att studera arkivmaterial vid högre stats- och partiorgan, i första hand vid Sovjetunionens kommunistiska partis Centralkommittés Politbyrå, de främsta organen för den statliga säkerheten, försvaret och utrikespolitiken.

2. Att finna personer, vilka på grund av sin tjänsteställning eller andra omständigheter skulle ha haft att göra med ärendet R Wallenberg, att organisera samtal med dessa eller släktingar till dem.

3. Att kontrollera uppgifter från olika kanaler, däribland uppgifter i brev, hänvändelser från medborgare samt uppgifter i massmedia m fl.

Vid ett flertal tillfällen gjordes hänvändelser i tidningar och på TV till landets samtliga medborgare med en uppmaning om att den som kände till något om R Wallenberg skulle låta höra av sig. På TV visades dokumentärinslag om den svenske diplomaten och till om ett porträtt av honom, framtaget av specialister föreställande R Wallenberg, så som han skulle sett ut på nittiotalet om han hade levt.

Ordförandena för gruppen sände brev till personer som tidigare varit aktiva i det sovjetiska samhällslivet och i partisammanhang, vilka kunnat ha haft att göra med detta ärende. Bland dem som tillskrevs fanns F D Bobkov (ställföreträdande KGB-ordförande), V S Semjonov (vice utrikesminister), V J Semitjastnyj (KGB-ordförande), D N Suchanov (medhjälpare till G M Malenkov), B N Ponomarjov (chef för den internationella avdelningen vid Sovjetunionens kommunistiska partis Centralkommitté) och A N Sjelepin (KGB-ordförande). Dessa ombads att berätta vad de kände till om R Wallenbergs öde. V J Semitjastnyj, B N Ponomarjov och A N Sjelepin svarade.

Samtidigt studerade experter vid Rysslands Utrikesministerium ministeriets arkiv med särskild uppmärksamhet handlingar vid ministrarna V M Molotovs, A J Vysjinskijs, D T Sjepilovs och A A Gromykos sekretariat samt handlingar vid deras ställföreträdarens sekretariat, nämligen V G Dekanozov, V A Zorin, S A Lozovskij, J A Malik, A E Bogomolov, F T Gusev, A I Lavrentiev, B F Podtserob, V V Kuznetsov, G M Pusjkin och V S Semenjov. I arkivet förvaras kopior på skrivelser från Utrikesministeriet till Sovjetunionens kommunistiska partis Centralkommitté och olika statliga myndigheter.

1994 förde representanter för Rysslands Federala tjänst för kontraspionage samtal i denna fråga med de för närvarande KGB-ordförandena V A Krjutjov, V J Semitjastnyj och F D Bobkov. Vid denna tid medverkade den ryska delen av

gruppen till att ett brev från gruppens svenske ordförande Hans Magnusson överlämnades till de f d KGB-ordförandena V M Tjebrikov, V A Krjutjkov, F D Bobkov och V P Pirozjkov.

Några uppgifter av intresse för gruppens arbete erhöles inte från nämnda personer.

På begäran av den svenska sidan förde gruppens ryske ordförande V V Sokolov 12 april 1993 samtal på telefon med P I Ivasjutin, f d chef för GRU [den militära underrättelsetjänsten, ö.a.]. En anteckning från samtalet har överlämnats till de svenska kollegorna.

Då gruppen bildats inleddes systematiska efterforskningar av material och vittnesuppgifter som gällde R Wallenbergs öde.

Ryska Federationens presidentadministration var på ett betydande sätt behjälplig i efterforskningarna av handlingar i ryske presidentens arkiv. Arbetsgruppen erhöles 68 handlingar om 274 sidor rörande handläggningen i Sovjetunionens kommunistiska partis Centralkommittés Politbyrå av frågor gällande de sovjetisk-svenska relationerna och parti- respektive statsledningens hållning i ärendet R Wallenberg. Dessa handlingar har överlämnats till den svenska sidan.

Ett ansevärt antal handlingar, vilka bl a visar på det speciella i den situation R Wallenberg befann sig, erhöles från Ryska Federationens Federala arkivtjänst och följande arkiv, vilka sorterar under den federala arkivtjänsten: Ryska statliga arkivet för socialpolitisk historia, Ryska statliga arkivet för nyare historia (i vilka förvaras handlingar från de högsta partiorganen), från SSSR:s Ministerråd, från vissa ministerier inklusive Folkkommisariatet för inrikesärenden, Folkkommisariatet för utrikesärenden m fl och även Ryska statliga militärarkivet, till vilket Centret för förvaring av historiskt dokumentära samlingar överförts. Det senare rymmer troféföremål från Tyskland och andra länder, bl a föremål tillhörande Förvaltningen för krigsfångar och repatrierade vid Folkkommisariatet för inrikesärenden/Inrikesministeriet.

Ur materialet i dessa samlingar har information erhållits om tyska krigsfångar och krigsfångar av annan nationalitet, vilka befann sig i Lubjanka- och Lefortovofängelserna samtidigt som R Wallenberg, liksom information om krigsfångar i Vladimir-fängelset.

Ett betydande antal handlingar gällande R Wallenberg har framtagits av Rysslands Utrikesministerium i Utrikespolitiska arkivet. Det speciella med dessa handlingar är att de gör det möjligt att följa handläggningen av frågan hela vägen, från en hänvändelse från den svenska sidan (i form av en note eller muntlig begäran), via handläggningen av hänvändelsen vid Utrikesministeriet, förfrågan från ministeriet riktad till

inrikesmyndigheterna och myndigheterna för den statliga säkerheten, svaret från dessa myndigheter samt svaret till den svenska sidan. Huvudsakligen fanns dessa handlingar i samlingar rörande Sverige.

En studie har gjorts av vittnesmål avlagda av M S Vetrov, G N Farafonov, J A Vorozjeikin, N M Lunkov, V I Jerofejev m fl - samtliga f d tjänstemän vid Utrikesministeriet. Tyvärr är de flesta av dessa personer inte längre i livet. De veteraner som hörts har huvudsakligen berättat om i vilken grad och i vilken omfattning de kände till att denna fråga bereddes inom ministeriet och om hur de själva deltog i upprättandet av en eller annan handling rörande den svenske diplomaten. Tyvärr kunde ingen av dem lämna några konkreta uppgifter om R Wallenbergs öde.

Efterforskningarna efter för gruppen intressanta handlingar har även gjorts i samlingar rörande Ungern, Rumänien, de allierades kontrollkommission i Ungern, motsvarande kommission i Rumänien, samlingarna rörande Schweiz och Informationskommittén. En genomgång har även skett av olika arkivakter i konkreta spörsmål och av handlingar vid ambassaderna i nämnda länder.

Totalt har hundratals arkivakter genomgåtts. Totalt handlingar har påträffats rörande R Wallenberg. Efter hand som de påträffats har kopior överlämnats till den svenska sidan. 20 november 1991 överlämnade SSSR:s utrikesminister B D Pankin, i samband med ett samtal med ambassadör Ö Berner för vidarebefordran till sin svenska kollega M af Ugglas, fler än tjugo handlingar ur SSSR:s Utrikespolitiska arkiv. Inom ramen för konsultationerna 10 - 11 juni 1992 överlämnade Rysslands vice utrikesminister B L Kolokolov till ambassadör Ö Berner för vidarebefordran till minister M af Ugglas en personlig note från utrikesminister A V Kozyrev jämte tretton handlingar ur Rysslands Utrikespolitiska arkiv, för vilka hemligstämpeln hävts. Dessa handlingar kastar ljus över vissa frågor rörande bakgrunden till Gromyko-memorandumet.

10 juni 1993 mottog förste vice utrikesminister A L Adamisjin på Rysslands Utrikesministerium Guy von Dardel och M Makinen, vilka informerade Adamisjin om verksamheten i den internationella kommissionen för fastställande av R Wallenbergs öde och tackade för den medverkan som lämnats.

Arbetsgruppen studerade de arkivhandlingar som förvarats i Försvarsministeriets Centralarkiv och i Ryska statliga militärarkivet.

Tyngdpunkten lades vid handlingar från andra världskriget 1941 - 1945 däribland handlingar från politiska förvaltningar och chifferteleggram från andra och tredje ukrainska fronterna, vilka befriade Budapest. Bland dessa handlingar påträffades sådana som rör R Wallenberg samt att han skickades till Moskva. I syfte att söka finna ytterligare uppgifter om den svenska legationen och R Wallenberg kontrollerades handlingar vid förvaltningen

tillhörande Militärkommendanten för Budapest. Emellertid var resultatet inte positivt av dessa efterforskningar. Parallellt med detta studerade man dokumentära källor inom den centrala apparaten vid Folkkommisariatet för försvaret. Under dessa studier påträffades handlingar om den svenska legationen, vilka bekräftade innehållet i de som påträffats tidigare.

Under en resa till Rumänien gavs en delegation med ryska militärarkivarier under ledning av överste V A Filippov möjlighet att bekanta sig med handlingar i den rumänska arméns militärarkiv bl a handlingar från den sjunde rumänska armékåren, vilken under kriget ingick i sjunde gardesarmén. I detta arkiv påträffades instruktioner till befälhavaren för nämnda kår att vidta åtgärder för att skydda den svenska legationen i Budapest om den skulle påträffas.

På begäran av den svenska delen av gruppen utrönte Rysslands Försvarsministerium ödet för de militärer, vars efternamn nämns i handlingar med uppgifter om den svenske diplomaten eller vilka p g a sin verksamhet i tjänsten hade kontakt med R Wallenberg. Dessa militärer var general G N Kuprijanov, major D J Demtjenko, kapten N M Zenkov samt överlöjtnant A L Ruzjentsjev.

Som svar på förfrågan från den ryska delen av arbetsgruppen meddelade Huvudunderrättelseförvaltningen vid Ryska Federationens väpnade styrkors generalstab att studierna av arkivhandlingar hos förvaltningen inte lett till att några handlingar om R Wallenberg påträffats.

I samband med en begäran från den svenska delen av gruppen överlämnade 7 oktober 1993 chefen för andra Europa-förvaltningen vid Utrikesministeriet J E Fokin en inofficiell handling till H Magnusson, i vilken det hette att Rysslands Utrikesunderrättelsetjänst inte haft att göra med ärendet R Wallenberg samt att detta även gällde föregångarna till Rysslands Utrikesunderrättelsetjänst. Det noterades även att V M Rozjkov, ställföreträdande chefen för Rysslands Utrikesunderrättelsetjänst, under 1992 "haft en serie möten med H Magnusson, minister vid Sveriges ambassad i Moskva", och att vid dessa möten "svar lämnats på samtliga konkreta frågor i ärendet." Chefen för Rysslands Utlandsunderrättelsetjänst J M Primakov informerade under sitt besök i april 1992 i Stockholm statsminister C Bildt om detta, medan G von Dardel informerades om detta i februari 1993 i Moskva.

Efter begäran av arbetsgruppen kontrollerade Ryska Federationens Riksåklagare 1992 brottutredningar i arkiven, vilka letts av P A Sudoplatov och N I Eitingon, chefer för avdelningarna för specialoperationer vid KGB, medan den f d ställföreträdande KGB-ordföranden J P Pitovranov samtalande med P A Sudoplatov. Inga uppgifter om R Wallenberg framkom i nämnda utredningar eller under samtalet.

Av störst intresse var materialet vid Rysslands Federala säkerhetstjänst. Så sent som 1991 sändes ett telegram till samtliga sovjetiska säkerhetsorgan undertecknat av ledningen för KGB om att kontrollera huruvida uppgifter fanns om R Wallenberg i arkiv eller kartotek, däribland i inrikesmyndigheternas register. Några uppgifter om honom påträffades inte.

I den federala säkerhetstjänstens centralarkiv har kontroll skett av undersökningar rörande de höga cheferna inom Ministeriet för statlig säkerhet V S Abakumov, L F Rajchman, G M Majranovskij m fl, av material från sekretariatet vid Ministeriet för statlig säkerhet/Kommittén för statlig säkerhet för perioden 1945 - 1989 inklusive protokoll från särskilda konferensen vid Ministeriet för statlig säkerhet, från Huvudförvaltningen för underrättelseverksamhet Smersj vid Folkkommisariatet för försvar och senare tredje huvudförvaltningen (den militära underrättelseverksamheten) för åren 1944 - 1953, Smersj-förvaltningarna för andra och tredje ukrainska fronterna för 1945, andra huvudförvaltningen (det territoriella kontraspionaget) för åren 1954 - 1989, Första specialavdelningen vid SSSR:s Folkkommisariat för inrikesärenden, senare Avdelning A vid SSSR:s Folkkommisariat för statlig säkerhet/Ministeriet för statlig säkerhet (register, arkiv, korrespondens om gripna och intagna däribland krigsfångar och internerade) för åren 1943 - 1953 samt det inre, Lefortovo- och Suchanovo-fängelserna tillhörande SSSR:s Folkkommisariat för statlig säkerhet/Ministeriet för statlig säkerhet för åren 1945 - 1950. Dessutom har i arkiven tillhörande organen för statlig säkerhet en studie genomförts av de undersökningar som gällt utlänningar, vilka haft att göra med R Wallenberg, personakter rörande f d medarbetare vid Folkkommisariatet för inrikesärenden/Folkkommisariatet för statlig säkerhet, Huvudförvaltningen för kontraspionage Smersj, Ministeriet för statlig säkerhet och Kommittén för statlig säkerhet, vilka 1945 - 1947 deltog i arbetet med R Wallenberg samt personer som kommit i kontakt med honom. Kontroll har skett av registren vid Lefortovo- och det inre fängelset tillhörande Ministeriet för statlig säkerhet, där det fanns ställen som strukits över, vilka sedan med hjälp av teknisk expertis återskapats. Vissa av dem har att göra med R Wallenberg, V Langfelder och andra personer, vilka satt fängslade tillsammans med honom. Dessutom har en studie skett av undersökningar och personakter för intagna vilka stött på R Wallenberg eller eventuellt kunnat haft att göra med hans öde under vistelsen 1945 - 1947 i det inre (Lubjanka) fängelset och Lefortovo-fängelset. Vidare har en studie skett av registreringsjournaler och förhörskallelsejournaler för t ex J Loyda, G Richter, H Kitschmann m fl. En genomgång har skett av vittnesmål avlagda av utländska medborgare tillika krigsfångar och av diplomater, vilka befann sig i fångenskap eller fängslade i Sovjetunionen 1944 - 1945. Den information som erhöles vid studierna av undersökningar och fängelse- (person-) akter i arkiven har överlämnats till den svenska sidan.

Dessa uppgifter har bidragit till att skapa en bild av var och när R Wallenberg hölls i Lubjanka- och Lefortovo-fängelserna, i vilka celler o s v.

Rysslands Federala säkerhetstjänst har intervjuat f d medarbetare vid de olika säkerhetstjänsterna och inrikesmyndigheterna samt medarbetare vid andra sovjetiska myndigheter. Dessa är general P A Sudoplatov, J P Pitovranov, P I Ivasjutin, S A Kondrasjov och N N Selivanovskij, utredarna D G Kopeljanskij, B A Solovov, P I Grisjajev m fl, cheferna för KGB:s centralarkiv I M Smirnov och A A Ziubtjenko samt G M Malenkovs assistent D N Suchanov.

På uppdrag av gruppen genomförde under 1992 militärhistorikern V P Galitskij, tillika juris doktor och professor, en studie av handlingarna i de slutna samlingarna vid operativa förvaltningen vid Huvudförvaltningen för krigsfångar och internerade vid SSSR:s Folkkommisariat för inrikesärenden/Ministeriet för statlig säkerhet. Särskilt uppmärksammades de handlingar gällande utländska krigsfångar. 983 arkivakter gick igenom med en volym av ca 98 000 handlingar. Handlingarna omfattade perioden januari 1945 - december 1950 d v s en längre period än den olika handlingar bekräftat att R Wallenberg befann sig i SSSR.

Handlingarna rymmer sammanställningar från Folkkommisariatet för inrikesärenden, Folkkommisariatet för den statliga säkerheten, Inrikesministeriet och Ministeriet för den statliga säkerheten rörande det operativa arbetet bland krigsfångar och internerade, föredragningspromemorior från folkkommisariat till den sovjetiska regeringen och från huvudförvaltningar till ledningen, instruktioner och föreskrifter från ledningen för Folkkommisariatet för inrikesärenden/Inrikesministeriet till lägren för krigsfångar och internerade, kontrollärenden rörande arbetets olika inriktningar, korrespondens med SSSR:s Utrikesministerium samt intern korrespondens mellan olika enheter underordnade Folkkommisariatet för inrikesärenden/Inrikesministeriet inklusive följebrev till förhörprotokoll. I handlingarna finns även särskilda meddelanden, rapporter om genomfört arbete, korrespondens mellan berörda myndigheter för krigsfångar och internerade i fängelser tillhörande inrikes- och säkerhetsmyndigheterna bl a rörande klagomål och ansökningar från de intagna, förteckningar över utländska medborgare däribland de som dömts för brott.

För att utarbeta versioner om att uppgifter om Wallenberg kodats användes analogimetoden. Man studerade hur man vid denna tid använt sig av s k nummerfångar. Det har konstaterats att utländska och sovjetiska fångar tilldelades nummer (eller så fick de andra efternamn) i syfte att hålla dem hemliga endast under det operativa arbetet och utredningsarbetet. I domstolar använde man

deras rätta namn. Vad gäller R Wallenberg och V Langfelder finns de noterade i sina egna namn i registreringsjournalerna över fångförflyttningar i Lefortovo- och Lubjanka-fängelserna.

En komparativ analys av innehållet i den information som erhållits från personer, vilka intervjuats inom ramen för arbetsgruppen (fler än 70 personer), och uppgifter i massmedia har visat att ingen av dem lämnat tillförlitliga eller övertygande bevis för att R Wallenberg skulle varit i livet efter juli 1947.

Uppgifter saknas om R Wallenbergs öde i handlingarna från Folkkommisariatet för inrikesärenden:s eskorterande trupper. Dessa handlingar förvaras i Ryska statliga militärarkivet. Medarbetare vid den federala säkerhetstjänsten har även studerat handlingar tillhörande de trupper, vilka skyddade Röda Arméns bakre linjer. Dessa trupper hade grupperat sig i Budapest-området 1945. De handlingar rörande den svenska legationen, vilka påträffats i Ryska statliga militärarkivet, har överlämnats till den svenske ordföranden för gruppen H Magnusson.

I syfte att kontrollera uppgifterna om att R Wallenberg skulle ha vistats på psykiatriska kliniker i SSSR genomfördes en kontroll av arkiven vid Allunionella vetenskapliga forskningsinstitutet för allmän psykologi och rättspsykologi med namn efter V P Serbskij och vid Psykiatriska sjukhuset nr 1 med namn efter P P Ksjtjenko i Moskva.

En studie har gjorts i syfte att fastställa om R Wallenbergs lik eventuellt genomgått kremering. Härvid har tagits i beaktande att den enda plats där kremering skedde i Moskva 1947 var krematoriet vid Donskoje-kyrkogården. Politiskt förföljda personer registrerades inte i böckerna vid krematoriet eller kyrkogården. Kontrollen visade att R Wallenberg eller V Langfelder inte finns noterade i dessa böcker. En kontroll har skett sida för sida av den korrespondens som rymmer föreskrifter från Militärkollegiet vid SSSR:s Högsta domstol, från Ministeriet för den statliga säkerhetens särskilda konferens, från tribunaler och andra myndigheter rörande verkställighet av dödsdomar och transport av lik för begravning eller kremering (fond nr 7). Inte heller i dessa handlingar nämns namnen R Wallenberg och V Langfelder.

I stort har information av betydande omfattning framkommit, vilken bidragit till att mer i detalj skapa en bild av de olika inriktningarna på R Wallenbergs verksamhet i Budapest innan han greps samt till att fastställa när han vistats i fängelser tillhörande Folkkommisariatet för den statliga säkerheten/Ministeriet för den statliga säkerheten. Men de viktigaste uppgifterna - dokumenten rörande förhören med honom och hans död - har inte påträffats.

Rysslands Inrikesministerium har på begäran av gruppen gjort en upprepad kontroll (efter den federala säkerhetstjänstens, se sid 10) via sina kanaler av redovisningar och arkiv tillhörande inrikesmyndigheterna på olika nivåer i Ryska Federationen och även av arkiven vid samtliga fungerande och avskaffade platser för frihetsberövande, förvar av gripna och fängslade i landet. Några uppgifter om R Wallenberg har inte påträffats hos de myndigheter, vilka sorterar under Inrikesministeriet.

En särskild kontroll har gjorts av de arkivhandlingar vid Butyrka-fängelset i Moskva, vilka innehåller uppgifter om fångar som dött där (ett sådant register har förts sedan 1942) och av sjukvårdsregistret vid detta fängelse (vilket finns bevarat från 1947). En kontroll har även skett av arkiven vid Butyrka-fängelset och Huvudförvaltningen för inrikesärenden för Moskva för att söka finna personer, vilka arbetade på fängelsets sanitetsenhet under åren 1945 - 1965 eller personer ur deras familjer, vilka eventuellt skulle kunna förfoga över uppgifter om huruvida R Wallenberg befunnit sig där. Till den svenska sidan har en förteckning över dessa personer jämte deras adresser överlämnats.

En särskild plats i arbetet har kontrollen haft av uppgifterna om att R Wallenberg skulle befunnit sig i Vladimir-fängelset efter 1947 (se sid 5).

Myndigheter, vilka sorterar under Inrikesministeriet, har kontrollerat vittnesmål från medborgarna N I Sjinkarenko och V F Bezrodnyj bosatta i Ukraina, angående uppgifter om att de skulle träffat på R Wallenberg på 50-talet på platser för frihetsberövande - i Nizjnij Novgorod- och Magadan län - samt uppgifter från den svenska sidan om att R Wallenberg eventuellt skulle befunnit sig i Irkutsk län i slutet av 40-talet - början av 50-talet. Något som bekräftar de uppgifter denna angivit har inte påträffats i arkivhandlingarna i dessa län.

På begäran av den svenska sidan och i samband med vittnesmål från den polske medborgaren A Kalinski har myndigheter, vilka sorterar under Inrikesministeriet, funnit medlemmar ur G N Kuprijanovs familj. Han skall ha känt till att R Wallenberg gripits och var han befann sig. Samtalen med honom genomförde den svenska sidan självständigt.

Även andra efterforskningar har gjorts. Resultaten av dessa har behandlats på sammanträden med gruppen eller meddelats direkt till den svenska sidan.

Detta är i korthet grunden för den verksamhet den ryska delen av gruppen bedrivit. Med avsikt har en begränsning skett - i huvudsak till en uppräknig av de viktigaste åtgärderna - av den konkreta verksamheten för var och en av de deltagande ryska myndigheterna i gruppen. Denna verksamhet har varit synnerligen omfattande och

tidskrävande. I den har ingått att organisera efterforskningarna av handlingar i arkiv tillhörande Ryska Federationens president, Ryska statsarkivet, Utrikesministeriet, Federala säkerhetstjänsten, Försvarsministeriet, Inrikesministeriet, att organisera gemensamma sammanträden och arbetsmöten med svenskarna, besök i fängelser och möjlighet för utländska representanter att bekanta sig med kartotek och andra handlingar. Vidare har experter inom den federala säkerhetstjänsten genomfört komplicerade och ytterst noggranna undersökningar och eftersökningar av f d anställda inom Utrikesministeriet, KGB och Inrikesministeriet, vilka haft att göra med ärendet Wallenberg.

Totalt har i olika ryska arkiv fler än 10 000 arkivakter gått igenom. Fler än 200 handlingar har överlämnats till den svenska sidan. Tyvärr har varken granskningen av det stora antalet handlingar eller resultaten av intervjuerna bringat klarhet i orsakerna till gripandet av R Wallenberg eller till omständigheterna kring hans död. Några handlingar eller tillförlitliga uppgifter beträffande dessa har inte påträffats.

I samband med det stora antalet hänvändelser från ryska och utländska organisationer om en rehabilitering av R Wallenberg informerade Ryska Federationens militära riksåklagarmyndighet 1998 den ryska delen av arbetsgruppen om att denna myndighet genomförde en erforderlig kontroll samt begärde att få slutdokumenten från dennas arbete. Den ryske ordföranden för arbetsgruppen meddelade den militära riksåklagarmyndigheten att den ryska delen av gruppen var positivt inställd till detta förslag. Den ryske ordföranden föreslog att man skulle återkomma till att finna en praktisk lösning på detta förslag då arbetsgruppen avslutat sitt arbete. I enlighet med denna överenskommelse kommer föreliggande rapport att tillsändas Förvaltningen för rehabilitering vid Ryska Federationens militära riksåklagarmyndighet.

IV. Resultaten av studierna av arkivhandlingar och arkivmaterial samt av andra vittnesmål gällande R Wallenbergs öde

I samband en not från den svenska legationen i Moskva daterad 31 december 1944 med en begäran till de sovjetiska myndigheterna att ta personalen vid legationen i Budapest under beskydd meddelade generalmajor N V Slavin, assistent till chefen för Röda Arméns generalstab, 2 januari 1945 R J Malinovskij, befälhavare för andra ukrainska fronten, respektive F I Tolbuchin, befälhavare för tredje ukrainska fronten, att "den svenska legationen kvarblivit i en omringad stad." Han räknade upp namnen på medarbetarna vid legationen och skrev att "vid ett påträffande ber jag om

instruktioner för att vidta skyddsåtgärder och att meddela Röda Arméns generalstab."

Det är känt att R Wallenberg 13 januari 1945 tillsammans med sin chaufför V Langfelder begav sig de sovjetiska styrkorna till mötes. Samma dag greps de båda och ställdes av sovjetiska underrättelseagenter till förfogande för 151:sta infanteridivisionen vid sjunde gardesarmén vid andra ukrainska fronten, vilken utkämpade strider för att befria staden (de konkreta omständigheterna har klarlagts - i "tillfångatagandet" och ledsagandet deltog major D J Demtjenko, kapten N M Zenkov samt överlöjtnant A L Ruzjentsjev. Deras öde har fastställts.)

14 januari sände general G N Kuprijanov ett chiffrertelegram till befälhavaren för 30:onde skyttekåren (med kopia till stabschefen för andra ukrainska fronten), i vilket föreskrevs att "sekreteraren vid den svenska legationen" R Wallenberg omedelbart skulle "tas" till befälhavaren för artonde skyttekåren, generalmajor Afonin, att han skulle hållas oskadd och att transportfaciliteter skulle ombesörjas. Emellertid skulle han vara "förbjuden" att ha kontakt med omvärlden.

Enligt vittnesmål från tyska krigsfångar (H Huber, H Kitschmann m fl) fördes R Wallenberg och V Langfelder 15 januari till nämnda kårs stab där "man talade vänligt med dem."

Endast en dag efter en note från V G Dekanozov daterad 16 januari 1945, i vilken meddelades att R Wallenberg befann sig under beskydd av Röda Armén, sände N A Bulganin, ställföreträdande folkkommissarie för försvaret, 17 januari 1945 ett chiffrertelegram till R J Malinovskij, befälhavare för andra ukrainska fronten, med en instruktion om att R Wallenberg skulle gripas och sändas till Moskva. En kopia av chiffrertelegrammet ställdes till V S Abakumov, chef för Huvudförvaltningen för kontraspionage Smersj.

M V Zacharov, stabschef vid andra ukrainska fronten, rapporterade till N A Bulganin att "den gripne R Wallenberg sänts iväg 25/1 1945. Konvojbefäl är kapten Nikolaj Matvejevitj Zenkov."

Grunden för "gripandet" var, att döma av de handlingar den rysk-svenska arbetsgruppen förfogar över, bl a vittnesmål från f d krigsfångar, att R Wallenberg misstänktes för spioneri och för kontakter med Tysklands och USA:s säkerhetstjänster samt det faktum att svenska "skyddshandlingar" utfärdats till personer, vilka bedrivit fientlig verksamhet gentemot SSSR.

Enligt vittnesmål bl a från de svenska diplomaterna P Anger och L Berg hördes hela den ordinarie personalen vid den svenska legationen och vid svenska Röda korset i Budapest i februari - mars 1945 av medarbetare vid militärkommandot för Budapest, den militära

underrättelsetjänsten och kontraspionaget samt av medarbetare vid de Folkkommissariatet för inrikesärenden - styrkor som försvarade den andra ukrainska frontens bakre linjer. De flesta frågorna rörde de svenska diplomaternas verksamhet, privatliv och vänkrets. Frågor ställdes om R Wallenbergs och L Bergs - vilken arbetade tillsammans med honom - relationer till ledningen för tyskarnas spionnät o s v. Störst uppmärksamhet riktades, enligt L Berg, på att klarlägga karaktären på R Wallenbergs verksamhet och hans kontakter med högt uppsatta tjänstemän i Ungern och Tyskland. Enligt legationsmedarbetaren L Berg, vilken arbetade tillsammans med R Wallenberg, var de sovjetiska militära myndigheternas misstänksamma hållning till den svenska legationens verksamhet och i synnerhet till R Wallenberg i viss utsträckning motiverad. Hans omfattande personliga kontakter med medarbetare vid ungerska och tyska administrativa myndigheter, underrättelseorgan och organ inom kontraspionaget, liksom samarbetet med det War Refugee Board i Washington, kunde ge de sovjetiska militära myndigheterna grund att misstänka R Wallenberg för spioneri för tyskarna eller USA. Samtidigt har i ryska arkiv inga handlingar påträffats, vilka förklarar orsakerna till gripandet av R Wallenberg.

Det var från början endast en väldigt snäv krets inom sovjetledningen (Stalin, Bulganin, Abakumov m fl) som kände till att R Wallenberg "tillfångatagits". Folkkommissariatet för utrikesärenden (möjligen med undantag för Molotov och Dekanozov), speciellt på regional enhetsnivå, var dessa dagar inte informerat om att R Wallenberg gripits. Under åren som följde erhöll Folkkommissariatet för utrikesärenden upprepade hänvändelser från den svenska sidan rörande R Wallenberg. Folkkommissariatet för utrikesärenden gjorde samvetsgrant förfrågningar hos Folkkommissariatet för den statliga säkerheten, Huvudförvaltningen för kontraspionage Smersj, senare hos Ministeriet för den statliga säkerheten och Inrikesministeriet, men dessa förfrågningar ignorerades i väsentlig grad. Som senare studier visat lämnade avdelning A vid Ministeriet för den statliga säkerheten, vilken ansvarade för registrering av gripna, då förfrågningar gjordes från operativa enheter tillhörande Ministeriet för den statliga säkerheten, uppgifter om att diplomaten hörde till det militära kontraspionaget Smersj. Därför var de officiella svar den statliga säkerhetstjänsten lämnade på förfrågningar från Folkkommissariatet för utrikesärenden/Utrikesministeriet falska. Följaktligen var inte heller de officiella svar den sovjetisk sidan lämnade på de svenska hänvändelserna, från den allra första hänvändelsen 25 april 1945 om R Wallenbergs öde, med verkligheten överensstämmande. Detta gäller även efterföljande noter om en kontroll av samtliga uppgifter rörande hans öde.

25 januari 1945 sändes R Wallenberg och V Langfelder till Moskva åtföljda av en Smersj-officer och fyra soldater. Enligt uppgifter från den tyske krigsfånge E Huber, vilken delade cell med V Langfelder, tilläts R Wallenberg

besöka restaurang Luther då tåget stannade i Iasi. Det har inte varit möjligt att fastställa det exakta datumet för deras ankomst till Moskva. Enligt vittnesmål från E Huber visade man den svenske diplomaten och hans chaufför Moskvans tunnelbana och de "gick till fots till Lubjanka" där de skildes åt och blev gripna. Detta skedde 6 februari 1945.

I registreringsboken över intagna på det inre (Lubjanka-) fängelset tillhörande Folkkommisariatet för den statliga säkerheten finns en notering om R Wallenberg under eget namn. Samma dag fylldes ett kort på det inre (Lubjanka-) fängelset där han noterades som "krigsfånge."

Att R Wallenberg hållits fängslad i det inre (Lubjanka-) fängelset och i Lefortovo-fängelset styrks även av de noteringar (som återskapats - se sid 11), vilka påträffats i de böcker vid dessa fängelser där kallelser av fångar till förhör noterades. Det har fastslagits att den svenske diplomaten från 6 februari till 29 maj 1945 befann sig i det inre fängelset, från 29 maj 1945 till 1 mars 1947 i Lefortovo-fängelset samt från 1 mars till 11 mars 1947 återigen i det inre fängelset tillhörande Folkkommisariatet för den statliga säkerheten/Ministeriet för den statliga säkerheten. Dessa noteringar visar att han kallats till förhör med utredare vid det militära kontraspionaget Smersj, senare Ministeriet för den statliga säkerhetens centrala apparat.

Under hela den period R Wallenberg hölls fängslad finns fem formella förhör noterade:

Nr	Datum	Tid	Efternamn på de medarbetare, vilka noterats för R Wallenberg
1	8/2 1945	0105 - 0435	Svertjuk
2	28/4 1945	1535 - 1710	Kuzmisjin
3	17/7 1946	1030 - 1300	Kopeljanskij
4	30/8 1946	1040 - 1220	Kopeljanskij
5	11/3 1947	1415 - 1600	Kuzmisjin

Protokollen till förhören med honom har inte påträffats. Det har inte varit möjligt att få fram dokumentära uppgifter om huruvida de existerat eller förstörts. Inte något av de arkiv, vilka studerats inom ramen för arbetsgruppen, har givit svar på dessa frågor.

Som tidigare sagts har resultatet varit negativt av de hänvändelser som gjorts till f d chefer för och medarbetare vid olika delar av säkerhetstjänsten. Särskild uppmärksamhet ägnades den f d utredaren D G Kopeljanskij, vilken enligt noteringarna 17 juli och 30 augusti 1946 skulle ha kallat Wallenberg till sig för förhör. Av de tre medarbetare, vilka registrerats för att de haft att göra med ärendet Wallenberg, är han den ende som är i liv. D G Kopeljanskij hävdar emellertid med bestämdhet att han inte haft något att göra med kallelserna av R Wallenberg till

förhör, att han inte hållit i några förhör med svensken och att han inte vet hur hans namn, Kopeljanskij, hamnat i nämnda registerbok. Olika sätt att närma sig den här personen har använts, t o m "samtal" med honom på officiell nivå i gruppen. Alla som deltog på detta möte fick ett påtagligt intryck av att D G Kopeljanskij kunnat berätta mer, men det är en fråga för hans samvete.

Samtidigt kunde gruppen inte bortse från vittnesmål från andra f d medarbetare inom säkerhetstjänsten, vilka berättat att inom Folkkommisariatet för inrikesärenden/Ministeriet för den statliga säkerheten tillämpades ett arbetssätt som innebar att en chef, speciellt om det var den högste chefen, muntligen kunde beordra en underställd, vilken det än må vara, däribland i fängelser, att "notera" någon av utredarna för ett förhör med en för ledningen intressant fånge, trots att något sådant förhör inte hållits eller hållits av en annan person.

Med viss säkerhet kan man säga att R Wallenberg från 6 februari till 6 mars 1945 befann sig i cell nr 121 och därefter i cell nr 123 i den inre fängelset tillsammans med krigsfångarna J Loyda, V Scheuer och G Richter.

W Roedel delade ständigt cell med honom såväl i det inre fängelset som i Lefortovo, ungefär från mitten av mars 1945, eventuellt till mars 1947. Från 29 mars 1945 till 26 februari 1947 delade R Wallenberg cell med honom i Lefortovo-fängelset (cell 203). Därefter (från 1 mars 1947) kan han ha hållits tillsammans med W Roedel i cell nr 7 i det inre fängelset. Det har inte varit möjligt att på grundval av förefintligt arkivmaterial fastställa vart R Wallenberg flyttades från cell nr 7 i det inre fängelset.

Gruppen utesluter inte att även andra personer delade cell med R Wallenberg. Så t ex skrev nämnde Jan Loyda i ett av sina klagomål till fängelseadministrationen att han för medarbetare vid säkerhetstjänsten förbundit sig att inte avslöja att han delat cell med R Wallenberg och W Roedel. Enligt vittnesmål från andra krigsfångar - G Richter, E Huber och E Hille - hade man låtit samtliga fångar, vilka på något sätt umgåtts med eller kunde umgås med den svenske diplomaten, förstå att de var tvungna att hålla denna information hemlig.

Samtidigt förhöll det sig så, enligt uppgifter f d krigsfångar lämnade då de återvänt efter fångenskapen i SSSR, att de kommunicerade med R Wallenberg och V Langfelder "genom knackningar" och att de i hemlighet utbytte information om fängelseadministrationen.

De första månaderna efter V G Dekanozovs note i januari månad tog svenskarna aktivt inte upp frågan om R Wallenberg. Detta speciellt som det sovjetiska sändebudet i Sverige, A M Kollontaj, i ett personligt brev i februari 1945 försäkrat R Wallenbergs moder, fru von Dardel, att

hennes son befann sig i säkerhet under beskydd av sovjetiska myndigheter.

Samtidigt började uppgifter i mars 1945 att nå svenskarna via den ungerska radion och från olika vittnen, vilka befunnit sig i Budapest, om att R Wallenberg skulle mördats av Gestapo-agenter, Szálasister eller omkommit i samband med en bilolycka.

25 april 1945 när samtliga anställda vid den svenska legationen i Budapest begivit sig till Sverige, överlämnade det svenska sändebudet S Söderblom en note till V G Dekanozov med en begäran om att klarhet skulle bringas i R Wallenbergs öde. 18 maj upprepade han denna hänvändelse samtidigt som han gjorde ett förmodande om att diplomaten omkommit i en bilolycka.

Det vore en överdrift att hävda att ärendet Wallenberg vid denna tid på något sätt särskilt framträdde jämfört med andra frågor i SSSR:s relationer med Sverige. I relationerna med Stockholm diskuterades då den för Moskva viktiga frågan om en handelsöverenskommelse och krediter. Förhandlingarna gick trögt. Vid denna tid hade ytterligare ett problem uppkommit, nämligen att den svenska sidan envist vägrade att utlämna krigsförbrytare: personer inom det finska kontraspionaget, vilka flytt från den sovjetiska armén i Finland till Sverige, och lettiska sk legionärer, vilka som "sjuka" funnit skydd hos den svenska sidan. Den svenska linjen rörande repatrieringen av den minderåriga flickan Makarova och utlämnandet av den sk sjömannen Granovskij gav även upphov till irritation.

Tusentals personer satt i sovjetiska fängelser, bl a högt uppsatta utlännningar, och frågan om R Wallenbergs öde togs inte upp i storpolitiken. Hans ärende var ett i en lång rad av "vanliga" ärenden och handlades på motsvarande vis.

I juni 1946, då R Wallenberg befann sig i Lefortovo-fängelset, inträffade en händelse vilken, enligt ryska experter, kan ha påverkat ödet för honom. 6 juni tog S Söderblom på en avskedsaudiens hos V M Molotov upp frågan om ett personligt möte med I V Stalin. Även om denna typ av begäran enligt den diplomatiska etiketten vid denna tid var synnerligen sällsynt lämnade V M Molotov det positiva svaret att "ett sådant möte är möjligt."

Hur V M Molotov argumenterade inför I V Stalin för ett mottagande av S Söderblom är okänt. Det vore logiskt att anta att ett av argumenten var svårigheterna i förhandlingarna om en handelsöverenskommelse och andra oreglerade frågor med den svenska sidan. Det är inte uteslutet att frågan om R Wallenberg inte ens nämndes. Enligt ministerns bevarade samtalsuppteckning berörde S Söderblom inte denna fråga.

13 juni 1946 - en och en halv dag före det utsatta samtalet med sändebudet - hölls hos I V Stalin ett sammanträde, på vilket ledande medlemmar av Politbyrå

deltog: V M Molotov - ställföreträdande ordförande för Ministerrådet och utrikesminister; L P Berija - ställföreträdande ordförande för Ministerrådet med ansvar för de statliga säkerhetsorganen; A I Mikojan - utrikeshandelsminister; A A Zjdanov - ordförande för de allierades kontrollkommission i Finland; G M Malenkov med ansvar för organisatoriska frågor i Politbyrå samt de från Utrikesministeriet kallade A J Vysjinskij, förste vice minister, och V G Dekanozov, vice minister, med ansvar för Nordeuropa. Sammansättningen på de närvarande ger grund att anta att I V Stalin behövde diskutera frågor rörande politiken gentemot Finland och eventuellt Sverige.

Vad gäller själva samtalet 15 juni 1946 framgår av anteckningar från I V Stalins tjänstgörande sekreterare att det pågick i endast fem minuter samtidigt som Stalins nästa möte var utsatt först en timme senare. D v s tillräcklig tid var reserverad för att summera relationerna inför sändebudets avresa och att diskutera de kommande relationerna. S A Lozovskij, vice utrikesminister, var den ende deltagaren vid samtalet från den sovjetiska sidan, som efter att S Söderblom lämnat mötet stannade kvar ensam med Stalin under 55 minuter. Av allt att döma kunde man inte vara utan att utvärdera det föregående samtalet.

Förmodligen väckte samtalet I V Stalins förvåning och kanske även irritation - inte en enda viktigare fråga hade tagits upp. Det är svårt att låta bli att notera den tvetydiga inställningen till frågan om R Wallenberg: å ena sidan begäran om att klara upp frågan, å andra sidan en notering i form av "en personlig uppfattning" att diplomaten förmodligen omkommit i Budapest.

Någon samtalsuppteckning från detta samtal med I V Stalin har inte påträffats i de ryska arkiven. Enligt svenska uppgifter visar den svenska sidans uppteckning att sovjetledaren kände till namnet Wallenberg väl (men inte Raoul, utan familjen Wallenberg, först och främst beroende på Marcus Wallenbergs roll för att upprätta kontakt mellan SSSR och Finland, något som ledde till att vinterkriget kunde avslutas 1940 och senare - ytterligare en gång - till att Finland 1944 kunde dra sig ur andra världskriget). I V Stalin lovade att personligen ta itu med detta ärende och lämna svar. I sitt svar på Stalins kommentar sa S Söderblom att han personligen var övertygad om att R Wallenberg omkommit i Budapest.

På den sovjetiska sidan var det på politisk nivå vid denna tid inte möjligt att ha några "personliga uppfattningar". Enligt den sovjetiska diplomatiska regelboken kunde sovjetiska representanter uttrycka en "personlig uppfattning" endast om den hade stöd hos ledningen. "Ledaren" kunde helt enkelt inte föreställa sig något annat, inte ens för en diplomat från ett annat land. Därför är det logiskt att anta att han uppfattade S Söderbloms notering som att samtalet kommit till endast för att framföra denna "personliga uppfattning" d v s att

den svenska ledningen på detta vis lät förstå att den ansåg att dess diplomat omkommit och att den svenska ledningens förfrågningar om hans öde gjordes för att "hålla samvetet rent" inför hans släktingar och inför allmänheten.

Den ryska delen av gruppen är böjd att dra slutsatsen att samtalet 15 juni 1946 - vilket innebar en sällsynt möjlighet att träffa I V Stalin - innebar att man försummade att få den sovjetiske ledaren intresserad av R Wallenbergs öde. Dessutom kan intrycket ges att den svenska ledningen accepterat den uppkomna situationen.

I samma anda kom samtalet att föras mellan utrikesminister Ö Undén och V M Molotov 21 november 1946 på en session med FN:s generalförsamling. Av de sovjetiska uppteckningar som bevarats framgår att man gratulerar varandra till den träffade handelseöverenskommelsen, att man uttrycker förhoppningar om en gynnsam utveckling av det handelsekonomiska samarbetet m m. Det tycks som om frågan om R Wallenberg alls inte existerade i de sovjetisk-svenska relationerna. Den tas överhuvudtaget inte upp av den svenske ministern.

Det är anmärkningsvärt att den svenske kabinettssekreteraren Westman i ett samtal med sändebudet I S Tjernysjov 24 november, som en reaktion på den sovjetiska sidans enträgna förfrågningar om den sovjetiske sjömannen Granovskij som flytt, sa att "något svar om var Wallenberg vistas inte heller erhållits från Moskva ännu". Det hade varit synnerligen lägligt att ta upp frågan officiellt, men så skedde inte.

Vidare förs en ny förfrågan om R Wallenberg - i form av en erinran om I V Stalins svar 15 juni - ned till legationsrådsnivå i Moskva (Bark-Holst). Denne vänder sig till S A Lozovskij, vilken deltog vid samtalet 15 juni, men nu överförs från Folkkommisariatet för utrikesärenden till Sovinformbjuro (för ett "kortare uppehåll" innan han kom att gripas 1948 och arkebuseras 1952).

S A Lozovskij avlägger samma dag rapport till VKP(b):s Centralkommitté, d v s till I V Stalin, om sitt samtal med Bark-Holst 13 december 1946. Sändebudet erinrar om I V Stalins löfte att uppdra att utreda var R Wallenberg befinner sig. Diplomaten noterar att ett halvår förflutit, men att något svar inte lämnats. Han påpekar att diplomatens familj och släktingar utövar press gentemot Sveriges Utrikesdepartement, att pressen blandat sig i frågan och att frågan kan bli föremål för en interpellation i Riksdagen. Statsministern har för Riksdagen redogjort för kontakterna med den sovjetiska sidan. Bark-Holst noterar att det inte vore önskvärt att "frågan om R Wallenberg tas upp i svensk press eller i Riksdagen efter att den svensk-sovjetiska handelsöverenskommelsen träffats." S A Lozovskij meddelar legationsrådet att hänvändelsen i denna fråga inte gjorts

till rätt instans och att kontakt bör tas med Folkkommisariatet för utrikesärenden. Men dit har inte någon hänvändelse gjorts.

Det är iögonfallande att namnet R Wallenberg överhuvudtaget inte nämns på utrikesministernivå mellan Sverige och SSSR, att på svensk kabinettsekreterarnivå endast en replik lämnas gällande ett svar om diplomaten och detta i samband med en helt annan fråga samt att legationsrådet i Moskva endast pekar på faran av att reaktionerna kan bli negativa i den svenska pressen eller Riksdagen. Med andra ord har inget oväntat hittills inträffat. Den svenska ledningen finner sig uppenbarligen i sakernas tillstånd. Det så viktiga problemet med en handelsöverenskommelse hade lösts och en framåtsträvan kunde noteras i andra väsentliga frågor. Uppenbarligen hade beslut fattats om att tiden kommit för att sätta punkt för den "olösta" frågan om R Wallenberg.

Enligt ryska experter var det då det definitiva, för R Wallenberg så fatala, beslutet fattades.

Det har i dokumentära handlingar fastställts att P V Fedotov, förvaltningschef vid Ministeriet för den statliga säkerheten, i februari 1947 muntligen meddelat K V Novikov, medlem av Utrikesministeriets kollegium, att R Wallenberg stod till Ministeriet för den statliga säkerheten:s förfogande och att han hade för avsikt att avlägga rapport till V M Molotov om anledningarna till fångslandet av diplomaten samt att komma med förslag om "vidare arrangemang" i denna fråga.

Efter nämnda information utreder M S Vetrov, ställföreträdande chef för Europa-avdelning 5 vid Utrikesministeriet, frågan och avlägger 2 april 1947 en skriftlig rapport för A J Vysjinskij med påskriften på rapporten "frågan har ännu inte föredragits, men beretts."

Bland nyckeldokumenterna i arkivet vid Rysslands Utrikesministerium har ett meddelande från A J Vysjinskij (nr 312-V daterat 14 maj 1947) till V M Molotov påträffats, i vilket det heter att "eftersom ärendet Wallenberg avstannat, vilket är läget även idag, ber jag Er att ålägga kamrat Abakumov att inhämta upplysningar vad gäller allt väsentligt i ärendet och komma med förslag för en likvidering av detsamma." 18 maj 1947 fattar V M Molotov, vilken samtidigt var vice regeringschef, följande beslut, vilket han skriver dit på dokumentet: "Till kamrat Abakumov. Ber Er avlägga rapport till mig."

Snart dyker nästa dokument av den här typen upp när A J Vysjinskij 7 juli 1947 sänder ett brev till V S Abakumov, i vilket han ber denne att svara för att förbereda en reaktion på den senaste hänvändelsen från svensk sida. Här ger A J Vysjinskij "en vink" om innehållet i det svar som väntas, nämligen en version, enligt vilken R Wallenberg skulle ha omkommit i Budapest. Som jurist och med erfarenhet av att ha arbetat som åklagare lämnar han rådet

att vissa uppgifter inte får glömmas bort, nämligen sådana som preciserar "platsen där Wallenberg togs under beskydd av sovjetiska militära myndigheter, var Wallenberg placerades vid denna tid, vart han flyttades och huruvida bombningar ägde rum på dessa platser, om Wallenberg hade möjlighet att röra sig fritt eller om han stod under ständigt beskydd samt huruvida Wallenberg vid denna tid hade kontakt med eller träffade anställda vid den svenska legationen i Wien (OBS! Skrivfel av sekreteraren, vilken inte var förtrogen med sakomständigheterna) eller med några andra utlänningar."

Då denna situation analyserades fäste våra specialister uppmärksamheten på Abakumovs brev till Molotov av 17 juli 1947. Det finns infört i registreringsjournalerna för handlingar vid sekretariaten vid Ministeriet för den statliga säkerheten och Utrikesministeriet, men har inte påträffats i arkiven vid någon av myndigheterna. Denna handling inkom aldrig till Utrikespolitiska arkivet för förvaring där. Vid Utrikesministeriets arkiv finns dock en notering bevarad om att denna handling överlämnats till V M Molotov personligen. Ett "märkligt" sammanträffande är i detta sammanhang iögonfallande, nämligen att såväl Abakumovs brev som A L Smoltsovs rapport är av ett och samma datum - 17 juli 1947. Våra experter har kommit fram till att såväl det faktum att dessa datum sammanfaller som att Abakumovs brev "inte bevarats" inte är någon tillfällighet. Deras slutsats är att Abakumovs brev från 17 juli 1947 är just den handling som eventuellt rymde ett svar på V M Molotovs begäran och att den skulle kunna bringa klarhet i R Wallenbergs öde.

Den sovjetiska noten från 18 augusti 1947 går i stort i linje med A J Vysjinskijs förslag. Det förnekas att R Wallenberg skulle befinna sig i SSSR och, inte nog med det, det hävdas att han omkommit i Budapest. Hänvisningen till vad en okänd, "ej påträffad", befälhavare för ett förband sagt som källa till "andrahandsuppgifter" till grund för en officiell note, talar för sig själv.

Vid denna tid skulle den sovjetiska sidans hållning kunna ha uppfattats som trovärdig, eftersom den svenska sidan ju förfogade endast över motsägelsefulla uppgifter om omständigheterna kring R Wallenbergs försvinnande och bl a var nödgad att fästa vikt även vid informationen om att han skulle ha omkommit i Budapest.

Men Stockholm blir alltmer enträget. I början av 1952 sänder vice utrikesminister A A Gromyko ett brev till Ministeriet för den statliga säkerheten med en förfrågan om det vore möjligt att ändra karaktären på svaret om R Wallenberg till den svenska sidan. Emellertid understryker S D Ignatiev, minister för den statliga säkerheten, i sitt svar 3 mars 1952 det ändamålsenliga i att hålla fast vid uppgifterna i A J Vysjinskijs note från 18 augusti 1947.

Då gör A A Gromyko i ett brev 13 oktober 1954 till I A Serov, ordförande för KGB, en förfrågan om information för

en rapport till SUKP:s CK och ställer den konkreta frågan "när och under vilka omständigheter R Wallenberg avlidit". I sitt svar till Utrikesministeriet bekräftar I A Serov, med hänvisning till sin företrädares brev från 3 mars 1952, att han anser det ändamålsenligt att låta uppgifterna i A J Vysjinskijs note kvarstå och visar därigenom att ledningen för säkerhetstjänsten intar en oförändrad hållning.

I mitten av 50-talet lämnar några krigsfångar, vilka återvänt från SSSR, officiella vittnesmål om att R Wallenberg befunnit sig i Lefortovo- och Lubjankafängelserna i Moskva anklagad för spioneri. Dessa nya vittnen har delat cell med diplomaten och hans chaufför, hört talas om honom från andra fångar eller fått information genom knackningar i väggarna. Det blir allt svårare att tillbakavisa dessa uppgifter, vilka rymmer små faktiska detaljer om att R Wallenberg skulle hållits fången.

8 november 1955 redogör utrikesminister Ö Undén i detalj för nämnda vittnesmål i ett samtal med ambassadör K K Rodionov i Stockholm. Snart därefter följer officiella svenska noter med förfrågningar. Den sovjetiska sidans reaktion blir emellertid densamma.

30 mars 1956 överlämnar inrikesminister G Hedlund på uppdrag av den svenske statsministern T Erlander till V M Molotov personligen kopior på vittnesmål från de fyra tyska krigsfångarna med uppgifter om R Wallenberg. Det är omöjligt att "vifta bort" dem.

Exakt tre dagar senare - 2 april 1956 - V M Molotov undertecknar V M Molotov en skrivelse från Utrikesministeriet till SUKP:s Centralkommitté med ett förslag om att KGB och Inrikesministeriet skall uppdras att inom två veckor gå igenom handlingarna om R Wallenberg och tillsammans med Utrikesministeriet lämna förslag på av vilken karaktär svaret till Sveriges regering skall vara.

Utrikesministeriet och KGB lämnar i en skrivelse undertecknad av V M Molotov och I A Serov ställd till SUKP:s CK daterad 28 april 1956 följande bekräftelse: "Vittnesmålen från dessa två vittnen samt andra vittnesmål från andra personer den svenska sidan överlämnat sammanfaller i mångt och mycket med de faktiska omständigheterna kring gripandet och hållandet av R Wallenberg i fängsligt förvar i SSSR." De tillägger att den svenske diplomaten befunnit sig i Sovjetunionen och att han dött i fångenskap.

Kärnan i det föreslagna svaret till den svenska sidan är följande: R Wallenberg greps i Budapest i januari 1945 och fördes till Moskva efter beslut av V S Abakumov utan att regeringen informerats och i strid med sovjetisk lag; han hölls under särskilda förhållanden, personalen som kom i kontakt med honom fick inte reda på hans namn; han anklagades för spioneri för tyskarna mot Sovjetunionen och

dess allierade (här användes "tipsen" ur den svarsvariant KGB redan 19 december 1955 hade föreslagit Utrikesministeriet för att förklara att uppgifter saknades om R Wallenberg, nämligen att denne "under annat namn skall ha befunnit sig i SSSR från de allra första dagarna efter kriget fram till sin död".) I juli 1947 dog han på ett fängelsesjukhus och kroppen kremerades. Efter instruktioner av V S Abakumov vidtogs åtgärder för att undanröja bevismaterial för att svensken hållits utan laga grund, detta samtidigt som oriktiga svar lämnades till Utrikesministeriet om att R Wallenberg inte befann sig i SSSR.

Ledningen för Utrikesministeriet anser det ändamålsenligt att i september 1956 - efter riksdagsvalet i Sverige - överlämna en deklARATION till den svenska regeringen om de slutgiltiga resultaten av kontrollen av uppgifterna rörande R Wallenbergs öde. Det föreslås att fram till dess dra ut på tiden genom att be den svenska sidan om ytterligare information om R Wallenberg (kännetecken, fotografier och andra uppgifter) och mer detaljerad information om de vittnen, vilka delat cell med honom. Samtidigt skall Stockholm underrättas om att den noggranna kontrollen av omständigheterna kring R Wallenbergs försvinnande fortsätter.

3 maj fattar SUKP:s CK beslut med V M Molotovs och I A Serovs skrivelse från 28 april 1956 som grund. Därmed tas frågan upp igen.

Efter att V M Molotov avgått från sin post överlämnar den nye utrikesministern D T Sjepilov och KGB-ordföranden I A Serov 23 oktober 1956 en skrivelse för SUKP:s CK, i vilken för första gången ett datum för R Wallenbergs död nämns - 17 juli 1947 - och det föreslås att den svenska sidan meddelas härom. Emellertid antas inte detta förslag.

12 januari 1957 sänder D T Sjepilov och I A Serov ytterligare ett utkast till svar till den svenska regeringen i form av en minnesanteckning. I allt väsentligt upprepas i detta den föregående utrikesministerns förslag april 1956. Ett nytt och väsentligt tillägg görs, nämligen att den kända "Smoltsov-rapporten" "har påträffats". Texten i den återges ordagrant.

Efter en långvarig diskussion läggs ovannämnda Smoltsov-rapport till grund för en minnesanteckning, vilken överlämnas till den svenska regeringen av A A Gromyko 6 februari 1957.

I den säger den sovjetiska ledningen för första gången öppet sanningen om R Wallenbergs tragiska öde.

Från allra första början på arbetet i den rysk-svenska arbetsgruppen har våra experter utgått från att slutpunkten för R Wallenbergs öde av allt att döma är 17 juli 1947, vilket anges i den s k Smoltsov-rapporten.

Hittills är den det enda dokument som styrker detta faktum.

Smoltsov-rapporten från 17 juli 1947 återfanns, som det heter i minnesanteckningen, "vid en noggrann genomgång av fängelsearkiven" 1957. Detta dokument är inget vanligt dödsbevis, utan en "intern" notering, skriven för hand. I strid med då gällande regler för underordnads lydnad under överordnad är läkarens intyg inte ställd till fängelsechefen, som borde varit fallet, utan direkt till ministern. Särskilt har även noterats att det i fängelsets särskilda bok för registrering av händelser saknas notering om att den viktige fången dött. Detta pekar på denna händelses särskilda karaktär.

A L Smoltsov dog 1953. Han son, som vid denna tid arbetade vid säkerhetstjänsten, berättade 29 maj och 2 juni 1992 i samtal med A J Ziborov, medarbetare vid Säkerhetsministeriet tillika ledamot av gruppen, att fadern innan han skulle sluta sin anställning 1947 blivit uppkallad till Ministeriet - akut och hans sjukdom till trots. Då han återkom skall han ha sagt till sonen att en viss svensk hade avlidit i fängelset.

Ovan har det tillvägagångssätt nämnts, vilket tillämpades vid Ministeriet för den statliga säkerheten, då ledningen gav anställda olika uppdrag och lägre chefer kringgicks. Det kan antas att så även skedde i ärendet R Wallenberg.

Den grafologiska och kriminaltekniska studie av Smoltsov-rapporten som ryska experter genomförde 1990 och svenska experter 1992 har bekräftat att den är äkta (se sid 5).

Den orsak till R Wallenbergs död som anges i Smoltsov-rapporten har, med hänsyn till att hans kropp kremerades utan att ha blivit obducerad, samt med hänsyn till oklarheterna kring hur denna handling påträffades, alltid givit upphov till tvivel och det inte endast hos svenska experter. Enligt ett vittnesmål lämnat av A V Batjurin, f d KGB-medarbetare, vilken iordningställde svaret från KGB på förfrågan från Utrikesministeriet om orsaken till R Wallenbergs död, "ville inte ledningen på den tiden nämna den egentliga orsaken till den svenske diplomatens död."

Samtidigt som tvivlet hos de ryska experterna rörande den dödsorsak som anges i Smoltsov-rapporten har stärkts, har ytterligare uppgifter från vittnen, om än i andra hand, framkommit om tiden för den svenske diplomatens död.

Som sådana andrahandsuppgifter betecknar ryska experter ovannämnda sammanträffande (sid 34) av datumet 17 juli i Smoltsov-rapporten och 17 juli 1947 i det "försvunna" brevet från Abakumov till Molotov, liksom även vittnesuppgifter från de tyska krigsfångarna G Richter, E Hille och E Huber (den sistnämnde hämtades från Ivlijevskij-lägrät enkom för förhör).

Vittnesmål lämnades av de sistnämnda då de 27 juli 1947 ansattes med frågor i förhör om vad de visste om R Wallenberg. Även om endast G Richter delade cell med R Wallenberg i Lubjanka-fängelset, medan de andra delade cell med V Langfelder vid olika tidpunkt och olika celler, förhördes samtliga ungefär vid samma tid och var för sig. När någon av dem under förhöret nämnde R Wallenberg koncentrerades samtalet genast på hans namn. Därefter hamnade de genast i ensamcell för att de "noggrant skulle tänka igenom" vad de borde minnas och vad de borde glömma. Det var nog det första försöket från säkerhetstjänsten att dölja brottet. Det var knappast någon tillfällighet att W Roedel som delade cell med R Wallenberg snart därefter - 15 oktober 1947 - dog av "hjärtförslämning" vid en förflyttning till Krasnogorsk-läger nr 7 tillhörande Inrikesministeriet.

Även tre medarbetare vid f d andra huvudförvaltningen vid KGB bekräftar att den svenske diplomaten dött. De har berättat att de hade information om att R Wallenberg skulle ha arresterats 1947 efter att han anklagats för spionage för Tysklands räkning.

A E Ziborov, ledamot av arbetsgruppen, framhöll 1991, med hänvisning till sina samtal med två f d KGB-medarbetare, att R Wallenberg utan rättgång arresterats efter nämnda anklagelser och att de flesta handlingar i detta ärende hade förstörts då.

Detta innebär att ryska experter betraktar samtliga handlingar och vittnesuppgifter relaterade till denna fråga som indirekt bevismaterial, vilket vittnar om ett entydigt öde för R Wallenberg.

Fotnoter

(1) Vid denna tid företrädde Sverige SSSR:s intressen i det fascistiska Tyskland, Ungern, Finland och en rad andra länder, vilka befann sig i krig med Sovjetunionen.

(2) En samhällelig organisation, vilken arbetar med frågor rörande de politiska förföljelserna och att fastställa ödet för olagligt dömda medborgare under dessa år.

(3) I maj 1991 utsåg den svenska sidan Hans Magnusson, minister vid Sveriges ambassad i SSSR, till en av ordförandena för gruppen, vilket han fungerat som fram till att gruppen avslutat sitt arbete. Den sovjetiska sidan utsåg till en av ordförandena S J Zjuravljev, ställföreträdande chef för andra Europa-förvaltningen vid SSSR:s Utrikesministerium. I arbetsgruppen kom även att ingå V A Nikonov, assistent till KGB-ordföranden, V K Vinogradov, ställföreträdande arkivchef vid KGB, samt V A Guljajev, enhetschef vid SSSR:s Inrikesministerium.

Till arbetsgruppens andra sammanträde i oktober 1991 kom dess sammansättning att utökas avsevärt. I den kom att ingå V V Sokolov, ställföreträdande chef för den historiskt diplomatiska förvaltningen vid SSSR:s Utrikesministerium, A J Ziborov - avdelningschef vid KGB:s huvudförvaltning, A A Kozlov - medarbetare vid KGB:s inspektion samt som oberoende experter militärhistorikern V P Galitskij och vice utskottsordföranden vid RSFSR:s Högsta Sovjet N M Arzjannikov.

Svenskarna utsåg som oberoende experter M Makinen - professor vid Chicago-universitetet (då han studerade vid Västberlins universitet greps han anklagad för spioneri och avtjänade sitt straff i Vladimir-fängelset. Han blev frigiven i förtid 1963 och utvisad från SSSR), fru S Mesinai - ordförande för den amerikanska fonden Russian relief fond samt A B Roginskij - historiker vid den ryska organisationen Memorial.

I början av 1992 utsågs av den ryska sidan V V Sokolov - direktör för historiskt dokumentära avdelningen vid Ryska Federationens Utrikesministerium - till en av ordförandena för arbetsgruppen. Från Rysslands Säkerhetsministerium kvarstod i gruppen ställföreträdande förvaltningschef V K Vinogradov, från Inrikesministeriet K S Nikisjkin - chef för Centret för rehabilitering av offer för politiska förföljelser och arkivinformativ vid Huvudinformativcentret samt från de väpnade styrkorna V A Filippov - ställföreträdande chef för Historiska arkivavdelningen vid Ryska Federationens väpnade styrkors Generalstabs historiearkiv- och militärminnescenter. Senare kom från den ryska sidan följande personer att utses till ordförande: V I Tatarintsev - chef för Sverige-avdelningen vid andra Europa-enheten vid Ryska Federationens Utrikesministerium, K I Kosatjov - ställföreträdande chef för andra Europa-enheten vid Ryska

Federationens Utrikesministerium samt V V Tutjnin -
avdelningschef vid andra Europa-enheten, Ryska
Federationens Utrikesministerium.

SAMMANFATTNING

Under de nästan tio åren av arbete i den gemensamma rysk-svenska gruppen har den ryska sidan noggrant kontrollerat och studerat samtliga viktiga arkiv i Ryska Federationen och kunnat presentera ett betydande antal nya uppgifter gällande R Wallenbergs öde och intervjuat vittnen som fortfarande är i livet och släktingar till vittnen som gått bort. Tidsfaktorn har gjort att möjligheterna att finna nya vittnen, vilka skulle kunna förfoga över uppgifter om R Wallenbergs öde, uppgifter vilka förtjänar att uppmärksammas, praktiskt taget har varit lika med noll. Gruppen har funnit det ytterst osannolikt att handlingar skulle komma fram, vilka skulle kunna bidra med principiellt ny och okänd information.

Då den ryska delen av gruppen **summerat arbetet** har den dragit **följande slutsatser**:

1. Samtliga andrahandsuppgifter bekräftar att R Wallenberg dog, eller snarare, stupade 17 juli 1947.

Praktiskt taget samtlig bevisning har förstörts. Under den noggranna kontrollen har vittnesuppgifter framkommit om fängslandet och gripandet av honom samt vissa aspekter rörande vistelser i fängelser tillhörande de dåvarande myndigheterna för statlig säkerhet. Någon mer tillförlitlig information har inte framkommit.

2. Ansvar för R Wallenbergs död ligger på den dåvarande högsta statsledningen för SSSR. Detta eftersom det vid denna tid inte fanns någon annan instans som kunde avgöra ödet för denne svenske diplomat, tillika representant för en neutral stat, medlem av Wallenberg-familjen och känd såväl utomlands som av den sovjetiska ledningen, mer exakt - av Stalin själv.

Särskild skuld som "medanstiftare" till detta brott läggs på Abakumov, vilken hade en verkställande funktion och var en nyckelperson då det gällde att organisera det fysiska undanröjandet av R Wallenberg och att dölja allt bevismaterial, samt på Molotov, Vysjinskij och Dekanozov, vilka ombesörjde med att täcka upp detta ärende utrikespolitiskt.

Vidare finns allvarliga grunder att anta att Molotov kände till att diplomaten gripits och dömt samt att Molotov senare, då han innehade ledande befattningar, bromsade processen för att lösa brottet.

3. Det bör noteras att den sovjetiska statsledningen i stort inte gav uttryck för någon önskan att föra uppriktiga samtal med den svenska sidan. Det går inte att bortse från att misstroendet under det kalla kriget var ömsesidigt. Vägen var svår för båda sidor innan det ömsesidiga misstroendet började försvinna.

Början till processen för en lösning av brottet lades av demokratiseringsprocessen i Ryssland. Detta är själva huvudprincipen för upprensningen bland de lögnare som staplats på varandra, vilken påbörjades i slutet av 80-talet.

4. Den ryska delen av den gemensamma rysk-svenska arbetsgruppen anser att gruppens uppgift är slutförd. Den överlämnar till ledningarna för Ryska Federationen och Sverige resultaten av sitt arbete. Vi förmodar att det arbetet kan vara av intresse för allmänheten.

--- * ---

Den ryska delen av gruppen vill tacka samtliga myndigheter och organisationer, liksom de privatpersoner, vilka varit behjälpliga i gruppens arbete, samt personligen tacka de svenska och ryska ledamöterna av gruppen och experterna, vilka under loppet av många år, med sin plikt känsla inför arbetet och sitt kall, arbetat med att klarlägga R Wallenbergs öde.

Den ryska delen av den gemensamma rysk-svenska
arbetsgruppen för ett klarläggande av R Wallenbergs öde

25 oktober 2000

V V Tutjnin	avdelningschef vid andra Europa-enheten, Rysslands Utrikesministerium, ordförande för gruppen
V K Vinogradov	chefsinspektör vid apparaten för FSB- direktörens ställföreträdare
S J Zjuravljev	chefsråd vid andra Europa-enheten, Rysslands Utrikesministerium
K S Nikisjkin	ställföreträdande chef för förvaltningen för regionala och samhälleliga relationer, Rysslands Inrikesministerium
V V Sokolov	chefsinspektör vid historiskt- dokumentära enheten, Rysslands Utrikesministerium
V A Filippov	ställföreträdande chef för Ryska Federationens väpnade styrkors militärminnescenter